

**RAFAEL PATXOT, MECENES DE L'INSTITUT
D'ESTUDIS CATALANS**

JOSEP MASSOT I MUNTANER

SECCIÓ HISTÒRICO-ARQUEOLÒGICA DE L'IEC

El cinquantè aniversari de la mort de l'il·lustre mecenes català Rafael Patxot i Jubert, en la seva «expatriació voluntària» de Ginebra, ens dona un bon motiu per recordar un cop més la intervenció decisiva que va tenir per a la supervivència de les publicacions de l'Institut d'Estudis Catalans en moments molt difícils¹ i per retre-li un homenatge de gratitud que un conjunt de circumstàncies molt complexes no havia permès fins ara.

Rafael Patxot, un home de negocis amb estudis de tipus científic a França i a Anglaterra, va tenir sempre un gran interès no solament pel món dels núvols i de la meteorologia —en el qual treballà d'una manera seriosa i amb contactes internacionals—, sinó també per les lletres i per les humanitats en general. No podem oblidar que, quan es va establir a Barcelona —deixant definitivament la fàbrica que tenia a Sant Feliu de Guíxols—, al començament del segle xx, va tenir una estreta relació amb el grup de «L'Avenç», gràcies a la qual va esdevenir amic de Jaume Massó i Torrents i on probablement va conèixer també Pompeu Fabra, al qual ja molt aviat feia consultes gramaticals, i hi va conèixer igualment Eduard Fontserè, un científic que esdevindria cabdal en la seva vida. D'altra banda, va ésser col·laborador de l'Obra del Diccionari de mossèn Antoni M. Alcover, amb el qual va mantenir un petit epistolari. Ens consta també que des de molt aviat, i gràcies a la tertúlia de la llibreria L'Avenç, tenia relació amb mossèn Frederic Clascar i amb altres intel·lectuals que a la curta o a la llarga formarien part de l'Institut d'Estudis Catalans, com ara Joan Maragall, Antoni Rubió i Lluch, Pere Coromines o Lluís Faraudo de Saint-Germain.²

1. No podem oblidar que les relacions de Patxot amb l'Institut d'Estudis Catalans ja han estat estudiades a Alexandre GALÍ, *Història de les institucions i del moviment cultural a Catalunya, 1900 a 1936*. Llibre XVII. *Institut d'Estudis Catalans*, Barcelona, Fundació A. G., 1986, i Llibre XVIII, *Fundacions, premis, beques i pensions*, Barcelona, Fundació A. G., 1986; Joaquim MALUQUER I SOSTRES, *Rafael Patxot i Jubert, mecenes i científic*, Barcelona, Editorial Pòrtic, 1994; Albert BALCELLS i Enric PUJOL, *Història de l'Institut d'Estudis Catalans*. Volum I, *1907-1942*, Barcelona, Institut d'Estudis Catalans, 2002; Albert BALCELLS, Santiago IZQUIERDO i Enric PUJOL *Història de l'Institut d'Estudis Catalans*. Volum II, *De 1942 als temps recents*, Barcelona, Institut d'Estudis Catalans, 2007, i Pere QUER, *Les publicacions de l'Institut d'Estudis Catalans de 1907 a 1939*, Barcelona, Institut d'Estudis Catalans, 2013. Vegeu també els meus treballs «Rafael Patxot i Jubert i l'Institut d'Estudis Catalans», dins *Escriptors i erudits contemporanis. Setena sèrie*, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2007, p. 85-126, i «Els "Estudis Universitaris Catalans" i el "Repertori dels manuscrits catalans", mecenatge de Rafael Patxot i Jubert», dins *Escriptors i erudits contemporanis. Onzena sèrie*, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2012, p. 119-133.

2. Vegeu el discurs que Patxot dedicà a Jaume Massó i Torrents quan, el 1932, li fou atorgada la Medalla d'Or que Patxot patrocinava al Centre Excursionista de Catalunya, a Rafael PATXOT I JUBERT, *Adéu a Catalunya. Guaitant enrera. Fulls de la vida d'un octogenari*, Genève, Edició privada, 1952, p. 260-265.



Jaume Massó i Torrents, Antoni Rubió i Lluch i Josep Pijoan, l'any 1906
(Fundació Institut Amatller d'Art Hispànic. Arxiu Mas).

Tot i que mai no va voler militar en cap partit concret,³ Patxot era un catalanista de pedra picada i als seus escrits manifesta sempre que l'únic polític pel qual sentia admiració era Enric Prat de la Riba i ell mateix explicà a Francesc Cambó, en una entrevista que van mantenir el juny de 1925, que, «com tothom ignorava», l'Institut d'Estudis Catalans «fou gestació d'unes converses amb el Dr. N[arcís] Font i Sagué, tingudes a casa meua i que anaren prenent estat fins arribar an En Prat de la Riba, que erradament les deixà fasonar a N'Eugeni d'Ors i aquest cometé el mancament de desviar-ho, de la pura concepció científica originària, per la qual raó jo m'era mantingut personalment allunyat del I. E. C., si bé fent-hi sempre moralment costat».⁴

Així, doncs, malgrat les reticències que tenia envers la dependència directa de l'Institut d'Estudis Catalans d'un organisme de tipus polític —ja hi tornarem més endavant—, Patxot fou sempre una persona addicta a la corporació i l'ajudà tant com pogué. Al seu llibre *Adéu a Catalunya. Guaitant enrera*, aparegut a Ginebra

3. De tota manera, d'acord amb Joaquim COLL I AMARGÓS i Jordi LLORENS I VILA, *Els quadres del primer catalanisme (1882-1900)*, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2000, p. 219, Patxot va formar part de la Unió Catalanista, delegat de Reus el 1893; i delegat de Girona el 1897, i fou vicepresident de la Junta Directiva de l'Agrupació Catalanista de Sant Feliu de Guíxols entre el novembre de 1899 i el juliol de 1901.

4. *Dietari* de la Institució Patxot, redactat personalment per ell i citat a *Escriptors i erudits contemporanis. Setena sèrie*, p. 87-88, a través d'una transcripció mecanografiada conservada a l'arxiu de l'Obra del Cançoner Popular de Catalunya, a Montserrat. Em consta que hi ha altres exemplars mecanografiats d'aquest *Dietari* (o *Historial de la Institució Patxot*) a la Biblioteca de Catalunya i a l'arxiu de l'Institut d'Estudis Catalans.

el 1952, recordava que Prat de la Riba, «aprofitant hàbilment l'ambigüitat de la Mancomunitat [...] s'afanyà a fundar l'Institut d'Estudis Catalans, setial bàsic i transcendent per a la nostra purificació i fortitud espirituals. La Biblioteca de Catalunya era el complement de l'Institut i jo vaig trobar-me nomenat membre del seu Patronat».⁵



42

Eduard Fontserè i Riba, l'any 1933 (Institut Cartogràfic i Geològic de Catalunya).

Ja el 1920, en instituir la Fundació Concepció Rabell i Cibils —inici dels seus mecenatges més importants—,⁶ Patxot pensà de seguida en l'Institut d'Estudis Catalans. En efecte, el 30 de juny d'aquell any Rafael Patxot i Jubert i Ferran Vilallonga i Balam —administrador de la difunta Concepció Rabell i Cibils, que molt aviat deixà d'actuar a la Fundació—⁷ signaren, juntament amb Josep Puig i

5. Rafael PATXOT I JUBERT, *Adéu a Catalunya. Guaitant enrera*, p. 325.

6. No és cert, com assenyalen Albert BAICELLS i Enric PUJOL, *Història de l'Institut d'Estudis Catalans*, I, p. 130, que la Fundació Concepció Rabell i Cibils fos constituïda específicament «per tirar endavant el pla» de l'edició de les Cròniques de l'Institut a què ara ens referirem. Es tractava del compliment del llegat testamentari d'una cunyada de Patxot, casada amb un propietari argentí molt ric i vídua. La seva finalitat era patrocinar activitats culturals d'orientació catalana i ens consta que tot seguit, a més de l'Institut, Patxot ajudà l'Acadèmia de Bones Lletres per a la publicació del seu butlletí, que passava per dificultats econòmiques considerables, i instituí uns premis musicals a l'Orfeó Català. En anys successius creà un Premi als Jocs Florals —oposats a l'ortografia de l'Institut d'Estudis Catalans, com l'Acadèmia de Bones Lletres— i, entre altres iniciatives, subvencionà l'estudi de la Masia Catalana, a càrrec del Centre Excursionista de Catalunya, i l'Obra del Cançoner Popular de Catalunya, a càrrec de l'Orfeó Català.

7. Pere QUER, *Les publicacions de l'Institut d'Estudis Catalans de 1907 a 1939*, p. 62 recull una informació de les actes del ple de l'Institut del 27 d'abril de 1922 segons la qual a partir d'aleshores Patxot seria l'únic representant de la Fundació.

Cadafalch, president de la Mancomunitat i de l'Institut d'Estudis Catalans i alhora de la seva Secció Històrico-Arqueològica, i «pels Membres d'aquesta Srs. [Jaume] Massó i Torrents, [Antoni] Rubió i Lluch, [Ferran de] Sagarra, [Francesc] Martorell, [Ferran] Valls Taberner i [Ramon d']Alòs», una «acta» segons la qual la Fundació es feia càrrec de «la publicació de les *Cròniques Catalanes*» a la qual l'Institut aportaria, «amb la seva autoritat, l'element científic» per a la preparació «d'una edició crítica» de les *Cròniques* de les quals es feia una relació cronològica, des del *Chronicon Rivipullense* fins a *Flos Mundi* i *Crònica catalana universal*, passant per les *Gesta Comitum Barcinonensium*, les obres de Jaume I, Desclot, Muntaner i Pere el Cerimoniós, la *Crònica de Sant Joan de la Penya*, les obres de Tomich, Turell i Carbonell i fins i tot el *Dietari del Capellà d'Alfons V* i el llibre atribuït aleshores a Bernat Boades. S'establia, amb un optimisme que les circumstàncies van demostrar que era totalment fora de lloc, que cada any n'apareixien com a mínim tres volums, «a fi de que la col·lecció quedi enllestida dintre els quatre anys a comptar des del primer de gener subsegüent a la firma d'aquesta acta. Passats aquests quatre anys, els senyors executors testamentaris devindran «ipso facto» lliures d'aquest compromís i serà potestatiu d'ells el continuar-lo o no, si encara no fos completada la col·lecció en la forma estipulada».⁸

Aquest projecte, com és prou sabut, responia a una proposta de Jaume Massó i Torrents i esdevingué la nineta dels ulls de Patxot, que en una carta adreçada des de Friburg, el 10 de maig de 1946, al seu amic Francesc Maspons i Anglèsell es queixava de la mala sort que havia tingut la seva «beneficència intel·lectual»:

Tant en ma qualitat d'executor testamentari —Fundació C. R. C.— com en nom propi —Inst. Patxot— vaig emprendre la meva concepció cultural catalana, amb l'intent de fer «beneficència intel·lectual», de la qual gairebé ningú no es recorda, i el fruit d'aquesta beneficència oferir-lo a Catalunya.

En dir «beneficència», per a mi significava, a més, el propòsit de deixar-me enganyar o explotar, en certs casos, fins a un límit predeterminat, car tots ens coneixem a casa nostra.

Dintre d'aquest criteri, tota la feina encomanada i degudament retribuïda als intel·lectuals, pertanyia i pertany al meu *alter ego* (Fund. C. R. C.), o al meu *ego* (Inst. Patxot), les quals tenen cura de donar forma a la tasca encomanada i, un cop a punt, segons el meu criteri aconsellat, aquelles Institucions *meves*, l'ofereixen dignament a Catalunya, tal com s'és vist en l'obra realitzada fins a la invasió i ocupació [franquista]. Per això, res del que he fet o faig en aquest sentit, no pot, ni deu, anar a Catalunya, sense passar abans per elles, puix que és un deure moral quant a la primera i un dret sentimental de la segona.

Jo vaig posar a disposició dels nostres intel·lectuals, tots els mitjans materials necessaris per a llur comès, sense limitació, a fi de realitzar els meus propòsits; de quina manera hi han correspost?... Alguns hi han fet, verament, el que han pogut, d'altres, molts, no: els representava una entrada oficinesca, que preniem o

8. *Anuari MCMXV-XX*. Vol. VI, Barcelona, Institut d'Estudis Catalans, Secció Històrico-Arqueològica, 1923, p. LVII-LIX.

deixaven a llur conveniència. Les “Cròniques” podien i havien d’haver estat totes publicades i solament n’ha sortit una, i quatre o cinc me les deixaren en gestació, etc., etc. L’obra intel·lectual ha quedat enlaire, però la beneficència l’he acomplerta amb escreix.»⁹

Malgrat aquestes experiències poc gratificants i malgrat la poca simpatia que Patxot tenia a Josep Puig i Cadafalch, successor de Prat de la Riba i president de la Secció Històrico-Arqueològica de l’Institut d’Estudis Catalans —poc diplomàtic i cantellut com Patxot mateix—, no dubtà a acudir a socórrer la corporació en uns moments especialment difícils, durant la Dictadura de Primo de Rivera, iniciada el 1923 i que de bon començament exercí una persecució progressiva de la cultura catalana i de les seves diverses manifestacions. Escoltem-ho en paraules de Patxot mateix:



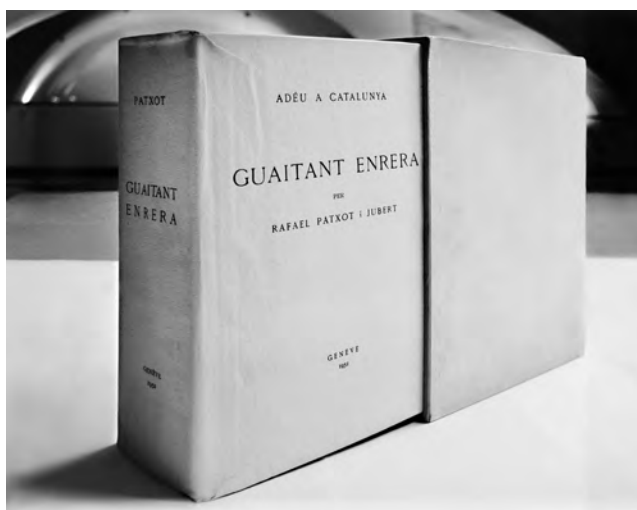
Josep Puig i Cadafalch al seu despatx particular.

Mort En Prat de la Riba prematurament, per desgràcia de Catalunya, sobrevingué la rebel·lió. Primo de Rivera, recidiva espanyola que l’incorregible infantilisme català d’uns quants volia imaginar-se favorable a casa nostra, però que fatalment es descartejà de seguida en una dictadura anticatalana, encobridora de la catalanofòbia d’Alfonso XIII.

9. Rafael PATXOT I JUBERT, *Adéu a Catalunya. Guaitant enrera*, p. 560. El nom del destinatari de la carta (“M.” al volum) em consta per una anotació manuscrita de Patxot mateix. L’únic volum publicat conjuntament per l’Institut d’Estudis Catalans i la Fundació Concepció Rabell i Cibils era la *Gesta Comitum Barcinensium*, a cura de J. Barrau-Dihigo i de J. Massó i Torrents, Barcelona, 1925. Quan escrivia aquesta carta, Patxot no devia saber encara que Amadeu Pagès, convençut que l’Institut no publicaria la feina que havia anat duent a terme amb l’ajuda de Ramon d’Alòs-Moner, havia donat la Crònica de Pere III a la “Bibliothèque Méridionale”: *Chronique catalane de Pierre IV d’Aragon et III de Catalogne dit le Cérimonieux ou del Punyalet*, Toulouse, Édouard Privat; Paris, Henri Didier, 1942.

No gosant encara matar aïradament l'Institut d'Estudis Catalans, la dictadura trià l'acció vergonyant de suprimir-li els recursos, a fi que morís d'inanició. Fou llavors que la Institució Patxot tingué l'honor de prendre a càrrec seu la continuació de les publicacions de l'Institut d'Estudis Catalans.¹⁰

Patxot mateix resumí a *Guaitant enrera* uns interessantíssims apunts de l'*Historial de la Institució Patxot* que no sé localitzar al volum mecanografiat, i enquadernat amb aquest títol al llom, que conté el *Dietari* de la institució fundada per Rafael Patxot el 1926 per centralitzar tots els mecenatges que no pertanyien a la Fundació Concepció Rabell i Cibils:



Guaitant enrera.

De primer, foren víctimes [de la Dictadura] els catalans individualment, seguiren les organitzacions polítiques no sotmeses a l'arbitrarietat imperant, després vingueren les econòmiques i, finalment, les culturals.

Entre aquestes darreres sobressortia, internacionalment reconeguda i respectada, l'honorable Institut d'Estudis Catalans, un dels molts encerts, potser el més transcendent, de la Mancomunitat d'En Prat de la Riba, el polític vident i més efectiu de la nostra renaixença.

El dictador galant no gosà suprimir d'un cop de ploma, ni d'espasa, l'Institut d'Estudis Catalans, zinó que decidí matar-lo d'inanició i anèmia, llevant-li tota mena de sosteniment.

Com que aleshores jo me trobava en condicions de fer-ho, vaig proposar una avinença a l'Institut d'Estudis Catalans en virtut de la qual, la Institució

10. Rafael PATXOT I JUBERT, *Adéu a Catalunya. Guaitant enrera*, p. 325. Per a la Dictadura de Primo de Rivera i els seus conflictes amb l'Institut d'Estudis Catalans, vegeu, a més de les obres citades a la nota 1, Josep M. ROIG ROSICH, *La Dictadura de Primo de Rivera a Catalunya. Un assaig de repressió cultural*, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1992.

Patxot oferia continuar pel seu compte, les publicacions de l'I. E. C., amb la condició que ens partírem certes edicions, les quals durien en la portada, el nom de l'I. E. C. o de la I. P. respectivament; per a d'altres publicacions, solament constaria en la portada que eren fetes «a despesa de la Institució Patxot». D'aquesta manera, l'I. E. C. seguí donant fe de vida a casa nostra i de cara a l'estranger.

Al cap d'uns mesos d'actuar l'avinença satisfactòriament i de sortir les publicacions convingudes, un dia se m'acostà un acadèmic català¹¹ el qual, amb tanta pobresa d'esperit com desconsiderada bona fe, em digué:

—Mireu Patxot: pel bé que us vull, vinc a prevenir-vos que la dictadura no vol que l'I. E. C. continuï i com que sou Vós qui el feu viure, tingueu en compte que us exposeu a ésser perseguit, potser empresonat i tot, o exiliat, amb els vostres béns confiscats.

—Molt bé! us agraeixo l'advertiment, li responguí, i corresponent a la vostra bona voluntat, vull suggerir-vos una idea per si poguéis convenir als qui us envien. Digueu-los que, abans de fer res, sembla que fóra de veritable governant que rumiessin una mica si jo els faria més nosa empresonat o exiliat, que no pas deixant-me estar com fins ara, encara que això els contrariï.

El meu argument devia semblar-los prou raonat per produir efecte o bé la dictadura estava encaparrada en altres coses, però el fet és que aquell correu carregat no tingué cap conseqüència.

Mesos enllà, hi hagué una represa del tema, perquè se m'acostà un duplicat caragirat,¹² aquesta vegada amb la fatxenderia d'un conqueridor *parvenu*, el qual ja no em serví la inútil amenaça de presó i exili, sinó que em comminà autoritàriament:

—El govern no vol que l'I. E. C. continuï, i, per tant, per culpa de la vostra actitud, es decidirà a suprimir-lo.

La inflor intimatòria amb què es presentava el meu interlocutor, requeria una resposta en el mateix to, de manera que vaig redreçar-me resoludament, dient-li:

—Si ho fa, millor! perquè així tindrem dos I. E. C., car jo en faré un a Europa i un altre a Amèrica.

11. Es deu referir a algun membre de l'Acadèmia de Bones Lletres de Barcelona. El 25 de juny de 1926, segons el *Dietari* de la Institució Patxot, en una entrevista amb Cambó, Patxot li havia parlat de la «fòbia de la actual Diputació» contra l'Institut d'Estudis Catalans, que «considera no existents [sic] i el nom dels quals àdhuc voldria fer desaparèixer», i l'havia «sorrès amb la nova de que no manquen intel·lectuals catalans, arrecerats en una Corporació erudita i contrària al I. E. C., que ara treballen a l'ombra pera ser-ne'ls hereus al menys de la part historico-filològica» (aquestes notes de Patxot també foren incloses a Rafael PATXOT I JUBERT, *Adéu a Catalunya. Guaitant enrrera*, p. 130). Val a dir que no tots els membres de l'Acadèmia de Bones Lletres eren contraris a l'Institut d'Estudis Catalans, atès que n'hi havia un bon nombre que pertanyien a les dues corporacions.

12. Es deu referir a Francesc Carreras Candi, president de l'Acadèmia de Bones Lletres, amb el qual Patxot havia mantingut fins aleshores excel·lents relacions, que es refredaren a causa de l'actitud oficial de l'Acadèmia durant la Dictadura. Vegeu el meu treball «Rafael Patxot i l'Acadèmia de Bones Lletres», *Butlletí de la Reial Acadèmia de Bones Lletres de Barcelona* (en premsa).

Es veu que, ben pensat, s'estimaren més suportar-ne un dintre casa, que dos lluny i fora de l'abast, perquè ningú no em parlà més de l'afer i jo vaig continuar la nostra feina.

La dictadura també seguí el seu camí fins a estimbar la monarquia que l'havia criada, sostinguda i compartida.

En conseqüència vingué la República amb la Generalitat, la qual de seguida es féu càrrec de l'I. E. C. i, alliberant-me de la meva contribució voluntària, jo vaig tornar a recloure'm dintre del domini de la Institució Patxot.¹³

Aquestes paraules abrindades demostren prou —com ho fan molts altres textos de Patxot que hem citat o que citarem o que podríem citar— un interès extraordinari per la tasca que corresponia a l'Institut d'Estudis Catalans, dins una Catalunya que volia tenir un paper dins la cultura mundial, sense sucursalismes ni provincianismes, i la intervenció decisiva de la Institució Patxot i del seu fundador per permetre la continuïtat de la corporació, malgrat les maltempsades de tota mena, i sobretot per assegurar que les seves publicacions no quedessin paralizades.



Logotip de la Biblioteca de la Institució Patxot.

Pere Quer assenyala, amb tota la raó del món, que Patxot no es limitava a pagar les factures dels llibres i de les revistes de l'Institut, sinó que era «un mecenes amb idees pròpies sobre quin paper havien de tenir les publicacions de l'IEC en el nou context hostil».¹⁴ N'és una bona prova l'«avinença» que signà el 22 de juliol de 1926 amb representants de cada una de les Seccions de la corporació, publicada sencera a *Guaitant enrera* i que tampoc no consta a l'exemplar del *Dietari* de la Institució Patxot que he pogut consultar:

13. Rafael PATXOT I JUBERT, *Adéu a Catalunya. Guaitant enrera*, p. 320-321.

14. Pere QUER, *Les publicacions de l'Institut d'Estudis Catalans de 1907 a 1939*, p. 62.

1926. 22 Juliol.— PUBLICACIONS DE L'I. E. C.

La Dictadura vol fer desaparèixer l'I. E. C., però no pas arbitràriament d'una manera violenta, sinó que prefereix matar-lo per atrofia, llevant-li tot sosteniment.

Davant d'una tal iniquitat traïdora, l'I. P.¹⁵ ha ofert continuar pel seu compte les Publicacions de l'I. E. C., de conformitat amb la següent avinença:

«Els sota signats:

Ramon d'Alòs-Moner, representant de la Secció Històrico-Arqueològica de l'INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS;

Lluís Nicolau d'Olwer, representant de la Secció Filològica de l'INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS;

Eduard Fontserè, representant de la Secció de Ciències de l'INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS;

Rafael Patxot i Jubert, en representació de la pròpia INSTITUCIÓ PATXOT,

Han convingut el que segueix:

Conegudes les dificultats que priven l'INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS del compliment de la finalitat cultural catalana per a la qual fou creat, i això precisament quan ja va essent coneguda la nostra personalitat científica, En PATXOT s'afanya a proclamar la seva germanor espiritual amb l'I. E. C. i compleix el deure català d'oferir-li l'ajuda material de la INSTITUCIÓ PATXOT, fundada a nom i bona recordança dels seus avantpassats.

Aquesta ajuda material és posada en obra i va condicionada en les Ordinacions a continuació:

1a. Se constitueix una «Comissió de Publicacions» formada per tres representants de les Seccions de l'I. E. C. i En R. Patxot i Jubert com a Institució Patxot.

2a. Els representants de l'I. E. C. portaran a les reunions de la dita Comissió les propostes i iniciatives de les Seccions corresponents, emperò amb plens poders, car les resolucions de la Comissió de Publicacions seran executives, sense *referendum* de cap mena.

3a Les publicacions aprovades per la Comissió, se faran a despeses de la INSTITUCIÓ PATXOT, entenenent-se per tals el paper i la impressió, emperò no pas els autors, els quals tractaran directament amb la Secció corresponent de l'I. E. C. sense que hi tingui res a veure la INSTITUCIÓ PATXOT, llevat del dret que se reserva en l'Ordinació 8 a), b).

4a. A conseqüència de l'anterior paràgraf, les edicions filles d'aquest conveni seran propietat de la INSTITUCIÓ PATXOT, la qual facilitarà a l'I. E. C. els volums de consuetud per a l'intercanvi usual en la vida de relació científica. Per tant, en la portada d'aquestes Publicacions se farà constar en forma ben visible que són fetes a despeses de la INSTITUCIÓ PATXOT.

15. Institució Patxot.

SECCIÓ HISTÒRICO-ARQUEOLÒGICA

5a. Se continuarà l'Anuari-Crònica del qual es desglosarà la part monogràfica.

L'Anuari-Crònica, haurà d'entrar en premsa immediatament de finir l'any corresponent, per tal que no resulti un anacronisme i se mantingui justificat el nom de la publicació.

La part monogràfica constituirà una publicació a part, sense periodicitat determinada, emperò portarà doble paginació de manera que formi volum amb el títol de *Memòries*.

SECCIÓ FILOLÒGICA

6a. Seguirà la publicació del «Butlletí de Dialectologia», respecte del qual EN PATXOT assenyalava la conveniència de donar-li major amplitud, car àdhuc s'hi encabrien molt escaïentment algunes monografies de la Biblioteca Filològica. Les altres podran publicar-se en volum de «Memòries».

També caldrà preocupar-se preferentment de la publicació del Diccionari Català.

SECCIÓ DE CIÈNCIES

7a. Completats els «Arxius» amb les portades i índexs corresponents, se deturaria llur publicació.

En canvi, se començaria altra publicació a base de fascicles monogràfics, sense periodicitat determinada i amb doble paginació per anar formant volum.

També s'estudiarà la manera d'acabar la publicació de la «Flora de Catalunya» i, potser, els «Neuròpters».

8a. EN R. PATXOT i JUBERT fa les següents reserves:

a) essent aquesta oferta un acte voluntari d'ell, tindrà el dret d'alliberar-se'n a qualsevol moment, avisant-ho per escrit i liquidant la feina d'impremta feta en aquell moment.

b) tenint en compte que hi associa el nom de la INSTITUCIÓ PATXOT, se reserva la facultat de triar els treballs que millor li escaiguin dintre els que proposaran les Seccions de l'I. E. C.; ço és, que la INSTITUCIÓ PATXOT no s'obliga pas a publicar tot el que se li ofereixi, sinó solament aquelles coses que ell judiqui ben avingudes. Les que ell no accepti, podrà publicar-les l'I. E. C. per compte propi, fora de la present convenció i sense intervenció de la INSTITUCIÓ PATXOT.

c) EN PATXOT podrà reproduir, sense necessitat de demanar permís, els fragments que li convingui de les Publicacions de l'I. E. C. pagades per ell i, naturalment, fent constar la procedència dels Materials utilitzats.

d) EN PATXOT farà un curt tiratge en paper de fil portant la seva marca d'aigua i el seu monograma o ex-libris, el qual tiratge serà propietat exclusiva d'ell.

e) finalment, EN PATXOT i JUBERT no vol pas que aquest compromís lligui gens la seva família, ni els seus hereus o marmessors i, per tant, la mort d'ell determinarà *ipso facto* la derogació de la present avinença.

9a. La Comissió de Publicacions portarà un Llibre Historial per duplicat, on constaran els temes tractats i les decisions preses, i, dels dos exemplars, l'un serà per a l'I. E. C. i l'altre pertocarà a la INSTITUCIÓ PATXOT.

Les anotacions seran firmades per tots els presents a la sessió.

10a. Tots els tractes amb les impremtes, així com tota mena de contractes comercials, se faran per compromís escrit i firmat per duplicat, car la INSTITUCIÓ PATXOT no admet tractes verbals.

Tots els rebuts deuran ésser a nom personal de R. PATXOT i JUBERT, i complint estrictament tots els requisits de les actuals lleis fiscals.

11a. Queda ben definit i estipulat que, encara que la INSTITUCIÓ PATXOT pagui la despesa de les publicacions, ni ella, ni EN PATXOT i JUBERT, en són els editors, sinó que ho seran les Seccions corresponents de l'I. E. C. i en darrer cas els autors de cadascun dels treballs.

12a. Se considera refós dintre del present conveni, el compromís que EN R. PATXOT i JUBERT estipulà amb la Secció Històrico-Arqueològica el dia 2 de Novembre del 1925.¹⁶

Tot el qual s'accepta i firma per quadruplicat.

Barcelona el 22 de Juliol del 1926.

R. Patxot i Jubert

Eduard Fontserè

Ll. Nicolau d'Olwer

Ramon d'Alòs-Moner.»¹⁷

Aquest ampli programa es va anar complint en bona mesura al llarg dels anys successius. A *Guaitant enrera*, Rafael Patxot va recapitular les publicacions que l'Institut d'Estudis Catalans havia fet «a despesa de la INSTITUCIÓ PATXOT».¹⁸ Malgrat els seus bons desigs, només pogué patrocinar un *Anuari* de la Secció Històrico-Arqueològica, el volum VII, corresponent als anys 1921-1926, que aparegué amb data de 1931, limitat a les seccions de memòries i de crònica, com ho fou també el volum VIII de l'*Anuari*, corresponent a 1927-1931 i aparegut, ja sense el patrocini de Patxot, amb data de 1936.¹⁹ En canvi, tingué més sort amb les *Memòries* que havia proposat per a la publicació de monografies: n'aparegueren un volum de la Secció Filològica, en tres fascicles (1926-1929); dos volums de la Secció Històrico-Arqueològica: el primer en quatre fascicles (1927-1928), i el tercer amb l'extens estudi de Puig i Cada-

16. Per a aquest compromís de Patxot amb la Secció Històrico-Arqueològica de l'Institut, vegeu Pere QUER, *Les publicacions de l'Institut d'Estudis Catalans de 1907 a 1939*, p. 62-63.

17. Rafael PATXOT i JUBERT, *Adéu a Catalunya. Guaitant enrera*, p. 131-134.

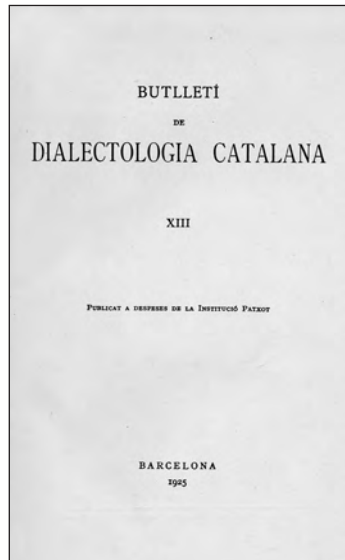
18. *Ibíd.*, p. 185-186.

19. Aquest fou el darrer *Anuari* en gran format i propi de la Secció Històrico-Arqueològica. No cal dir que no hi mancaven al·lusions elogioses a Patxot i a la seva Institució, fàcilment localitzables a través de l'índex onomàstic final.

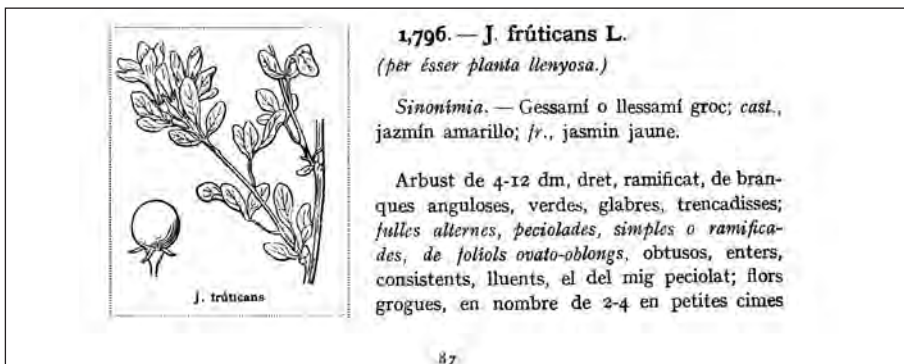
falch sobre *La geografia i els orígens del primer art romànic* (1930),²⁰ i dos fascicles corresponents al primer volum de la Secció de Ciències (1927).

Pel que fa a la Secció Filològica, Patxot patrocinà els volums VI (1929) i VII (1931) del *Diccionari Aquiló*, a cura de Pompeu Fabra i de Manuel de Montoliu, i va fer possible, encara que fos amb retard, l'aparició dels volums XIII (1925)-XVIII (1930) del *Butlletí de Dialectologia Catalana*, mirant de posar vaselina entre mossèn Antoni Grierà i els seus col·legues.

A la Secció de Ciències pogué enllestir el volum IV de la *Flora de Catalunya* de Joan Cadevall (1932).



Coberta del volum XIII del *Butlletí de Dialectologia Catalana*.



87

Detall de la *Flora de Catalunya*.

20. El volum II estava reservat a *Els diplomes caronligis a Catalunya*, de Ramon d'Abadal, que no pogué aparèixer fins després de la guerra, i a les *Leges palatinae* de Jaume II de Mallorca, a cura de Carl A. Willemsen, que no sortí mai.

Hem d'esmentar encara l'ajuda de Patxot a Ferran de Sagarra, membre de l'Institut, amb la inclusió a les publicacions de la Institució Patxot del tercer volum de la seva *Sigil·lografia catalana* (1932),²¹ i sobretot el suport donat a Jordi Rubió i Balaguer per a la continuació de la revista *Estudis Universitaris Catalans* (1926-1932) i dels seus annexos.

En dimitir Primo de Rivera, Patxot se sentí obligat a demanar als responsables de l'Institut d'Estudis Catalans que aprofitessin el canvi de conjuntura política per a aconseguir una independència que impedís interferències i complicacions en el treball científic que li era propi. Vet aquí el que ell mateix va escriure, el 21 de maig de 1930, al *Dietari* de la Institució Patxot:

Avui he donat al Dr. Fontserè, a fi de que la faci a mans de l'Institut d'Estudis Catalans ensems com a membre i en qualitat de Degà del Consell de la Institució Patxot, una exposició de fets, que acaba raonant la meva tesi de l'urgència de l'independència del I. E. C.

Els dic que la meva convivència amb el I. E. C. durant aquests anys de Dictadura espanyola, excusen la pretença de donar parer en una qüestió vital pera l'I. E. C. i faig constar que ja diguí an En Prat de la Riba, ço que ara els repeteixo.

La Institució Patxot ha posat gran cura en no singularisar-se, sinó que —mentres ha pogut— ha anat aplegada amb els organismes existents:²² Biblioteca de Catalunya, Orfeó Català, Acadèmia de Bones Lletres, etc. També vaig donar an En Cambó la pauta de la meva actuació cultural, per tal de que les nostres tasques resultessin coordinades malgrat llur completa independència

Quan la gent de la Dictadura oferí al I. E. C. una subvenció en forma que era un suïcidi acceptar-la, vaig sentir-me honorat de que la Institució Patxot continués les publicacions del I. E. C. pera l'intercanvi científic internacional.

I ara que se tracta de definir i consolidar el I. E. C. insisteixo en que la intel·ligència, pera que pugui cumplir la seva missió de mantenir l'espiritualitat per damunt dels falliments humans, té de viure més enlaire que el replà on breguen les passions col·lectives. Això implica convertir l'I. E. C. en institució científica independenta de tota estructuració político-administrativa, cosa a la qual no s'oposaran els homes que actualment regeixen les Corporacions Públiques, car ben clar han proclamat llurs sentiments de dignificació cívica.

I acabo fent constar que la Institució Patxot no vol col·laborar a que l'I. E. C. torni a exposar-se a recaigues²³ en les veleïtats i els sotracos ibèrics.²⁴

21. Cf. *Escriptors i erudits contemporanis. Setena sèrie*, p. 102-103

22. La còpia mecanografiada diu *existentes*.

23. El text imprès a *Guaitant enrera*, al qual em referiré a la nota següent, diu *recaigudes*.

24. Aquest text, amb petits canvis de tipus lingüístic i estilístic, aparegué a Rafael PATXOT I JUBERT, *Adéu a Catalunya. Guaitant enrera*, p. 155-156. He localitzat la carta sencera a l'arxiu de l'Obra del Cançoner Popular de Catalunya, a Montserrat, i la publico a *Escriptors i erudits contemporanis. Onzena sèrie*, p. 128-129. Cf. també *Escriptors i erudits contemporanis. Setena sèrie*, p. 117-120, i Pere QUER, *Les publicacions de l'Institut d'Estudis Catalans de 1907 a 1939*, p. 68.

El president de torn de l'Institut, Josep M. Bofill, féu arribar a Patxot una amable resposta, signada el 31 de maig de 1930, en la qual li agràia les seves «gestes en pro de la cultura catalana», que havien permès la supervivència de l'Institut en «dies luctuosos i de ruïnes», i li prometia que faria el possible per seguir els seus bons consells,²⁵ tot i que a l'hora de la veritat tot continuà més o menys com sempre.

La guerra civil i les seves conseqüències foren un trauma tant per a Patxot com per a l'Institut d'Estudis Catalans. Patxot hagué de fugir a l'estranger, amb l'ajuda d'Eduard Fontserè i amb la protecció de la Generalitat, i en acabar la guerra preferí continuar residint a Suïssa, en una «expatriació voluntària» que no trencà mai.²⁶ L'Institut féu la viu-viu fins al 1939 i calgué pràcticament refundar-lo el 1942, en una situació de clandestinitat o semiclandestinitat pitjor encara que la de la Dictadura de Primo de Rivera.

De tota manera, Patxot no es desentengué de la protecció a la cultura catalana, ni oblidà l'Institut d'Estudis Catalans i els seus homes. Juntament amb Francesc Cambó, va patrocinar la *Miscel·lània Fabra* que tirà endavant, després de moltes vicissituds, Joan Coromines el 1943, a Buenos Aires,²⁷ i més endavant va ajudar Joan Coromines en les recerques per a la preparació de l'*Onomasticon Cataloniae*, i fins i tot es va comprometre a publicar l'obra, bé que el retard de Coromines en la redacció definitiva de l'*Onomasticon* i la mort de Patxot el 1964 frustraren aquesta iniciativa.²⁸

Quan l'Institut d'Estudis Catalans va reprendre les seves activitats, Patxot mantingué els seus compromisos respecte a l'edició de les *Cròniques*, que tornà a finançar a partir del curs 1945-1946,²⁹ però la lentitud dels col·laboradors i les dificultats de la corporació durant aquella època n'impossibilitaren l'aparició de cap volum, encara que ja n'hi havia impresa o a punt d'anar a la impremta una part de les *Cròniques* de Jaume I (i la seva traducció llatina de Pere Marsili) i de Desclot. Més afortunada va ésser la seva col·laboració en el magne projecte de la *Catalunya carolíngia* de Ramon d'Abadal, que després d'una pila de vicissituds s'inicià amb la primera part del seu volum segon, *Els diplomes carolingis a Catalunya*, «publicat a des-

25. Publico sencera aquesta carta a *Escriptors i erudits contemporanis. Onzena sèrie*, p. 139-131.

26. Com explica amb un cert detall a *Guaitant enrera*, fou sotmès a un expedient de responsabilitats polítiques pel nou règim i se li feren insinuacions perquè contribuís a l'Institut Español de Estudios Mediterráneos, que volia «sotaiguar l'Institut d'Estudis Catalans» (cf., per exemple, la p. 626).

27. L'Institut d'Estudis Catalans en va publicar un facsímil el 1998, que constitueix el volum 37 de la seva «Biblioteca Filològica».

28. Cf. Sergi GASCÓN URÍS, «L'*Onomasticon Cataloniae* de Joan Coromines: el contracte ginebrí de 1960 i documentació annexa», dins *Miscel·lània Albert Hauf* 1 («Estudis de llengua i literatura catalanes», LXII), Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2011, p. 203-216.

29. Albert BALCELLS, Santiago IZQUIERDO i Enric PUJOL, *Història de l'Institut d'Estudis Catalans*, II, p. 25.

peses de la Institució Patxot», que duia la data 1926-1950, però el colofó de 1952, i mantenia el número II de les «Memòries de la Secció Històrico-Arqueològica».³⁰ En honor del seu gran amic Eduard Fontserè, Patxot li inclogué el 1950 entre les publicacions de la Institució Patxot a l'exili l'opuscle *La Tramuntana empordanesa i el Mestral del golf de Sant Jordi*, que alhora era el volum 21 dels «Arxius de Ciències» de l'Institut.

El Nadal de 1957 Patxot escriví des de Ginebra una emocionada carta de felicitació a l'Institut d'Estudis Catalans, amb motiu del cinquantè aniversari de la fundació de la corporació per Prat de la Riba. Me n'ha arribat una còpia manuscrita per Patxot mateix, que em plau de reproduir perquè reflecteix d'una manera esplèndida els seus lligams amb l'Institut i el seu desig que la corporació pogués tirar endavant, malgrat les dificultats del moment:

Institut d'Estudis Catalans
Barcelona

Honorable Senyor President:

Des d'aquestes acollidores terres tramuntanals on la meva consciència i el sentiment me feren expatriar, vinc de grat, lluint la meua vellesa, a fer acte de presència en el vostre aniversari.

La vellesa viu en el passat, i del passat, nodrint-se de recordances, i en la meua condició d'octogenari, que ha acomplert el seu deure envers la Catalunya Nostra, els meus 85 anys enclouen bon troç més que un cinquantenari. I en aquest llarg passat me cor-lliguen amb vosaltres realitats que em deixareu evocar.

Pocs de vosaltres sabeu que, en companyia del malaguanyat amic, el Reverent Dr. Norbert Font i Sagué, vàrem compartir en la intimitat, la gestació de l'Institut d'Estudis Catalans.

Aleshores representava i regia Catalunya N'Enric Prat de la Riba, personificació del geni racial nostre que, amb seny dreturer i ferma volença, reajustà la totalitat de la terra catalana, que una intromissió irrespectuosa havia esquarterat. Fou així com la vident intenció d'aquell honorable patrici reféu la Senyoria de casa nostra.

Amb aquest esperit sobirà, el vostre fundador N'Enric Prat de la Riba, proclamà la naixença de l'Institut d'Estudis Catalans, en l'ambient falaguer creat per els nostres poetes de la Renaixença, empès per la jovenívol dalera de fer escoltar la nostra llengua en el domini del saber mundial, on impera la llibertat de la Intel·ligència.

I l'Institut d'Estudis Catalans acomplia bellament la seva missió.

Fou en aquella època de la vostra creixença que la generositat provident d'una dama catalana, Na Concepció Rabell i Cibils, Vda. Romaguera, que jo representava, me permeté aplegar-me amb vosaltres, per a fruitar la il·lusió del corpus de Cròniques Catalanes, carreu de la nostra història.

54

30. A les p. XXXVI-XXXVII Abadal resumia els problemes de tota mena amb què havia topat el llibre, l'edició del qual havia estat aprovada per l'Institut d'Estudis Catalans el 1920, i a la p. XXXIX expressava el seu «pregon reconeixement al Sr. Rafael Patxot i Jubert, que amb el seu magnànim ajut ha fet possible la publicació d'aquesta obra».

Més tard, una gropada vinguda de fora, enfosquí el celatge de Catalunya i pretingué anorrear la nostra espiritualitat, no pas a plena llum, sinó amb traïdoria, colgant-nos en la inanició per atròfia.

Llavors, encarant-me amb la malvestat, vaig aplegar-me altre cop amb vosaltres, arborant la Institució que porta el meu nom de família. i vaig prendre a càrreg meu el sosteniment material que us havien pres i que era vital per a la vostra espiritualitat. I així anàrem de bracet, fins que la malvestat defallí i morí en el seu propi càstig, del qual sorgí la Generalitat, ressonància del antic Govern de Catalunya, la qual us acollí com pertocava i merexíau, ço que féu créixer i reforçar l'enlairada poixança vostra.

Malauradament, als que som de la passada centúria, ens ha tocat viure una època de trasbals i desvari socials, en els quals àdhuc la ciència s'és substituïda fent-se omeiera, i preteses espiritualitats s'han manifestat servils cobejances de temporalitat, exhalant fumalls d'encensers, i els homes són considerats materials plasmables en certes organitzacions deshumanitzants, o joguines de la tirania, encoberta amb noms divers, un dels quals nega l'existència del nostre Poble.

Però aquesta vegada, de lluny estant, jo us veig continuar serenament la vostra noble missió, encoratjada i mantinguda per una selecció de catalans conscients de llur deure cívic, ço que prova que el mestratge del vostre exemple ha fet escola.

I fer escola és l'inici de la continuïtat i la continuïtat és el requeriment primordial de la transcendència.

Després de la mort de Rafael Patxot, els seus hereus van cedir a l'Institut d'Estudis Catalans un bon nombre de llibres que s'havien anat acumulant a les cases que posseïen a Barcelona. D'aquesta manera passaren al magatzem de l'Institut no solament les obres que havien estat publicades per la corporació amb la col·laboració de Patxot, sinó també moltes altres que no tenien res a veure amb l'Institut i que pertanyien, en realitat, a les edicions de la Fundació Concepció Rabell i Cibils o a la Institució Patxot. El *Catàleg de publicacions, 1907-1996* de l'Institut d'Estudis Catalans, aparegut el 1997, va incloure per error aquestes darreres obres, que l'anterior *Catàleg de publicacions, 1907-1986*, aparegut el 1986, posava més correctament en un darrer apartat, sota l'epígraf «Altres fons disponibles». Això ha induït Pere Quer a considerar publicacions de l'Institut la *Gramàtica històrica del català antic*, d'Antoni Griera (1931), en realitat edició de l'autor patrocinada per Patxot i rebutjada anteriorment per la Secció Filològica de l'Institut;³¹ els llibres en anglès i alemany de la Institució Patxot, procedents dels Concursos Patxot o referents a núvols, un dels temes predilectes del mecenes;³² els volums de *Materials de*

31. Pere QUER, *Les publicacions de l'Institut d'Estudis Catalans de 1907 a 1939*, p. 72. Cf. *Escriptors i erudits contemporanis. Setena sèrie*, p. 114.-115.

32. Pere QUER, *Les publicacions de l'Institut d'Estudis Catalans de 1907 a 1939*, p. 64, 75 i 76 (també s'hi fa referència s l'*Atlas pluviomètric de Catalunya*, de Joaquim Febrer, a l'*Atlas internacional dels núvols i dels estats del cel* i a *La immigració a Catalunya*, de Josep A. Vandellós, que no tenen res a veure amb l'Institut).

l'Obra del Cançoner Popular de Catalunya i el primer volum del *Diccionari de la dansa*, de Joan Amades i Francesc Pujol;³³ la *Bibliografia catalana. Premsa*, de Joan Givanel, membre de l'Acadèmia de Bones Lletres, a càrrec de la Institució Patxot,³⁴ i altres obres patrocinades per Patxot com *Les sonates de Beethoven*, de Blanca Selva; el *Llibre de les solemnitats de Barcelona*, a cura d'Agustí Duran i Sanpere i de Josep Sanabre, i les *Conferències sobre la Universitat de Barcelona* de 1935.³⁵



Cèdules de la llengua recollides per Rafael Patxot i conservades a l'Arxiu de l'Institut d'Estudis Catalans.

56

A més d'aquests llibres ja impresos, arribaren també a l'Institut els plecs tirats fins aleshores d'un premi Patxot i Ferrer, que hauria hagut d'aparèixer a les «Memorias de la Real Academia de Buenas Letras»: *La politique orientale d'Alfonse V d'Aragon*, de Constantin Marinesco, i que a l'hora de la veritat van constituir el volum 46 de les «Memòries de la Secció Històrico-Arqueològica» de l'Institut (1994).³⁶

Tot plegat fa que hàgim de concloure, com Josep Iglésies el 1963, que «no constitueix cap menyspreu envers els mecenes que actualment rep la cultura catalana, afirmar que no n'hi ha hagut cap de tan vast, tan profund, tan intencionat i tan intel·ligent com el que li oferí Rafael Patxot i Jubert en el període

33. Pere QUER, *Les publicacions de l'Institut d'Estudis Catalans de 1907 a 1939*, p. 74. L'Obra del Cançoner Popular de Catalunya, oferta per Patxot a l'Orfeó Català, tenia una mena de consell assessor en el qual hi havia un representant de l'Institut d'Estudis Catalans. Les seves edicions pertanyien a la Fundació Concepció Rabell i Cibils.

34. Pere QUER, *Les publicacions de l'Institut d'Estudis Catalans de 1907 a 1939*, p. 74.

35. Ibíd. El *Dietari* de la Institució Patxot ens informa que aquestes conferències, organitzades pels Estudiants Catòlics i fetes a l'Ateneu, aparegueren el setembre de 1935 i que es repartien gratuïtament.

36. Cf. *Escriptors i erudits contemporanis. Setena sèrie*, p. 104-106.

1925-1936»,³⁷ ni «és cap novetat afirmar que l'Institut d'Estudis Catalans mantingué la seva dignitat acadèmica en un determinat període, gràcies a la munificència de Rafael Patxot». ³⁸ És bo, doncs, que avui el recordem i que fem vots perquè la independència de criteri que va demostrar sempre i la catalanitat insubornable que va guiar tots els seus passos ens siguin un estímul per continuar la nostra tasca i per superar les dificultats que sovint l'enterboleixen.

37. Josep IGLÉSIES, «L'obra i el mecenatge intel·lectual de Rafael Patxot i Jubert», *Serra d'Or*, febrer de 1963, p. 30. En realitat, com Iglésies mateix explica, el mecenatge de Patxot començà el 1919 i continuà fins a la seva mort, el 1964.

38. *Ibid.*, p. 32.

